

VAN SOCIALE AANKLACHT TOT DE VRAAG NAAR JUSTITIE

Th. Périlleux & J. Marquet, Y. Cartuyvels (met samenwerking van Ch. Mincke), Facultés universitaires Saint-Louis, Brussel

Het jaar 1996 werd getekend door dramatische gebeurtenissen die zorgden voor hevige emoties en voor belangrijke collectieve mobiliserings. Vanuit politieke hoek werden die al vlug geïnterpreteerd als één van de vele oproepen voor een hervorming van het gerechtelijk apparaat. Op die manier kregen hervormingsprocessen die al enige jaren aan de gang waren een nieuwe impuls. Deze interpretatie schiet evenwel tekort, want het ziet ernaar uit dat de motieven die een deel van de bevolking ertoe hebben aangezet zich te mobiliseren, juist het probleem van rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid binnen een perspectief plaatsen dat het kader van 'recht spreken' overstijgt. De gebeurtenissen zijn daar de bijzonder dramatische voorbeelden van, doch ook het symptoom voor de meer algemene dysfuncties van de samenleving die een aanklacht voeden en een verlangen naar diepgaande veranderingen.

De studie van de sociale aanklacht die wij hier voorstellen telt drie objectieven:

- de sociale aanklacht registreren in haar diversiteit en complexiteit;
- bestuderen hoe de sociale eisen zich hebben samengevoegd of beter zichtbaar gestructureerd werden, vertrekkend van de vraag naar de vermiste kinderen;
- bestuderen hoe de eisen een rechtsmodel en de rechtspraak in de moderne rechtsstaat in vraag stellen.

De analyse van de mobiliserings wordt gebaseerd op de verhalen van een aantal personen die er op diverse wijze aan hebben deelgenomen. Het gaat in de eerste plaats niet om de witte militanten, maar wel om de bevolking die in eender welke hoedanigheid heeft deelgenomen aan één van die manifestaties. Wij hebben in de eerste plaats niet gezocht naar interveniënten die door hun actie een beslissende invloed hebben uitgeoefend op het verloop van de gebeurtenissen, maar naar de manier waarop en de redenen waarom de bevolking zich op diverse niveaus heeft ingezet voor het gebeuren.

Tussen maart en september 1998 werden vijftientwintig semi-directieve gesprekken gevoerd van gemiddeld anderhalf uur. Met een dergelijk staal gaat het er natuurlijk niet om de impact van specifieke attitudes van de publieke opinie te meten of om te doen alsof dit staal representatief is voor de Belgische bevolking. Wij hebben geprobeerd de biografieën te diversifiëren door systematisch onderzoek van tegenover elkaar staande gevallen om het aantal standpunten (gevoelens, uitdrukkingsvormen, initiatieven, enz.) omtrent de problematiek uit te breiden. Wij hebben daarbij gepoogd om een verzadigingspunt te bereiken, namelijk het punt waarop de aanvullende interviews geen nieuwe informatie meer opleverden.

Stellen dat de sociale aanklacht complex en gediversifieerd is, staat synoniem voor de hypothese dat individuen op uiteenlopende wijze zin geven aan hun demarches, in functie van doelen die verschillend worden waargenomen en gedefinieerd. Om deze diverse betekenissen en doelen te vatten, hebben wij in onze analyse van de interviews gebruik gemaakt van het "actantiële" schema dat oorspronkelijk werd ontwikkeld door Greimas. De voorstelling van de verschillende vormen van mobilisatie wordt gestructureerd in functie van de vijf typische of ideaal-typische actantiële schema's in weberiaanse zin van het woord.

Eerste relaas : de acties worden voorgesteld als één van de vele gerichte manifestaties. Daarbij is hun karakter uiteindelijk minder belangrijk dan de mogelijkheden die ze bieden om zich bij de massa te voegen.

Tweede relaas : de drijfveer van de mobilisering is in hoofdzaak de wil om collectief te rouwen om de vermiste kinderen. De spreker stelt zich hier bovenal op als ouder die zich

herkent in de smart van andere ouders. Hij kent zich de rol toe van iemand die een gebaar stelt van medeleven .

Derde relaas : het essentiële doel is hier de publieke uitdrukking van ongerustheid en wanhoop. De spreker trekt aan de alarmbel met het hele volk in zijn achterhoofd, in de hoop dat de institutionele actoren de dingen gaan veranderen. Hij voelt zich niet verantwoordelijk om verandering teweeg te brengen en is enkel subject/actor tijdens de mars zelf. Daarna nodigt hij de vaklui uit de politiek en de gerechtelijke kringen uit om de actie over te nemen.

Vierde relaas : de mars van 20 oktober 1996 weerklinkt als de wekker van de spreker en van de voltallige bevolking. De mars wordt begrepen als het opnemen van een persoonlijke politieke verantwoordelijkheid die zich vertaalt of zou willen vertaald zien in een voortdurend engagement. Als de spreker een handelend subject is tijdens de mars, dan wil hij dat in de toekomst ook blijven.

Vijfde relaas : de sprekers zien zich eerst en vooral als actoren. Zij hebben enkel meegedaan aan de witte mobiliseringen omdat een flink aantal indicatoren aantonen dat zij, politiek gezien, dicht aanleunen bij hun eerdere engagementen. De mars van 20 oktober is slechts een politieke actie tussen de vele andere. De dimensie van rouw is niet nadrukkelijk aanwezig. De ouders van de vermiste kinderen worden in eerste instantie gezien als de organisatoren van een manifestatie met politiek karakter en de kinderen als het symbool van alle slachtoffers van de barbarij, gisteren en vandaag.

Een interne analyse van het vertoog toont aan dat wat zich in het hart van de mobiliseringen bevindt en hun snelle opkomst verklaart, de onduidelijkheid van slogans en eisen is, de bevoorrechte plaats die wordt toegekend aan de emblematische figuur van de ouders enerzijds en aan de figuur van het kind anderzijds en tenslotte de wil om uit te drukken dat men er de buik van vol heeft.

De analyse van de inzetten die niet subjectief beleefd maar collectief uitgewerkt worden, moet ondertussen ook de historische en sociaal-politieke context van de mobiliseringen integreren. De gehanteerde interpretaties leiden tot hypothesen die zowel de bijzondere trekken van de Belgische samenleving naar voren schuiven als de factoren benadrukken die haar niet onderscheiden van andere westerse naties.

In de lijn van de sociologische benadering situeren de vragen naar de wereld van het recht zich op twee vlakken :

- hoe zal men de implicaties voor het gerecht afbakenen temidden van de talrijke aanklachten die haar als eerste mikpunt nemen ? Het gaat hier om (a) de interpretatie van de vragen omtrent de instrumentele dysfuncties van het `penale` en (b) de vraagtekens die worden geplaatst bij de legitimiteit van een traditionele vorm van veroordeling die de vraag naar een "meer menselijke" of "minder afstandelijke" berechtiging opzijschuift, (c) het nader bekijken van de rol en de beperkingen van de justitie tegenover de opkomst van het slachtoffer als nieuw sociaal postuur;

- hoe zal men de politieke dimensie van de aanklacht opvatten die de kloof beklemtoont tussen 'de rechtvaardigheid' als waarde en 'het gerecht' als instituut ? De analyse gaat hier op zoek naar de implicaties van een verschuiving van het politieke naar het judiciële, van het sociaal juiste naar het gerechtelijk juiste. Omgekeerd lokt zij een bevraging uit over recht en justitie als factoren van zingeving en samenhang, die zich op diverse plaatsen van bemiddeling tussen het individu en de politiek bevinden, tussen de diverse wijzen van herkenning van en toegang tot de publieke ruimte.